

В.І.Школярєнко

ДЕАКТУАЛІЗОВАНА ОБРАЗНІСТЬ

Аспект застарілого, деактуалізованого в розвитку фразеологічної образності характеризує план вираження фразеологічних архаїзмів, які складають 37% наявного фразеологічного матеріалу початку 19 століття. Б.А.Ларін підкреслював високу історично-культурну цінність фразеологічного матеріалу. За фразеологічним зворотом стоїть, звичайно, “втрата реалій, того життєвого досвіду, явища, якому відповідає словосполучення у своїй номінативній функції” [1, 219].

Аналіз фразеологічних архаїзмів свідчить про те, що передусім вийшли з ужитку ті фразеологічні одиниці (ФО), чия ситуативна обумовленість значення змінних словесних комплексів відображає застарілі фрагменти соціально-історичного досвіду німецького народу, пов’язана з типовими для певної епохи соціально-побутовими, професійними ситуаціями. До їхнього складу входять ФО, що належать до тематичної сфери селянської праці та побуту. На початку минулого століття селянство складало основну частину населення Німеччини. За останні двісті років соціальна структура помітно змінилася: урбанізація спричинила скорочення сільського населення, значно зросло технічне оснащення праці. Ці зміни викликали вихід з ужитку цілого ряду ФО. Наприклад: *Campe: j-d. kennt die Harke nicht mehr /j-d. hat in der Fremde bald die Muttersprache vergessen/; das ist mir eine gemähte Wiese /das ist mir eine erwünschte Gelegenheit/; der Hacke leicht einen Stiel finden /leicht einen Vorwand, eine Entschuldigung erfinden/ u.a.* Втрата екстралінгвістичною ситуацією, покладеною в основу переосмислення ФО, актуальності для основної частини мовної спільності веде до поступового виходу з ужитку ФО. Так, з приміткою „veraltend“ реєструється в Duden ФО *jmdn. durch die Hechel ziehen*, де *die Hechel* означає гребінець для льону, конопель.

Частина ФО, які вийшли з ужитку, відноситься до тематичної групи „тваринництво“: *Campe: die Fettfedern ziehen /der Wohlhabenheit, des Reichtums berauben/; j-d. hat es in sich, wie die Ziegen das Fett /man sieht ihm nicht an, was in ihm steckt/; einem ein Pferd weisen, das härter läuft /gegen einen etwas mit stärkeren Gründen behaupten/; die Pferde umsatteln /eine andere Lebensart, ein anderes Gewerbe ergreifen/.* За своєю оцінністю тематична група „селянська праця“ різномісна, до її складу входять оцінно нейтральні, негативні та окремі позитивно-оцінні ФО.

У деяких ФО, які вийшли з ужитку, загальний ситуаційний зміст змінних словесних комплексів пов'язується з підприємницько-технічною сферою, в якій можна виділити такі тематичні групи: „ремесла“: Campe: einen in die Walke nehmen /ihn derb prügeln/; Campe, Heyne: nicht gern dicke Bretter bohren /nicht gern eine Arbeit unternehmen/; Heyne: die Barte zu weit werfen /über das Ziel hinausschießen/; Zwirn spinnen /Gedankenarbeit tun/; „гірнича справа“: Campe: einen auf die Halde setzen /einen betrügen, hintergehen/; „торгівля“: Campe: einem den Handel aufsagen; aufkündigen /mit ihm nichts weiter zu tun haben wollen/ u.a. Варто відзначити, що більшості ФО останньої тематичної групи властива негативна оцінність. Таким чином, ті сфери людської діяльності, що мали особливу актуальність понад 200 років тому, знайшли своє відображення в сукупному ситуаційному змісті змінного словесного комплексу, покладеного в основу застарілих ФО.

Деактуалізація певної частини ФО спричинилася нерелевантністю для сучасних носіїв мови пресупозитивної інформації, яка міститься в сукупному ситуаційному змісті змінних словесних комплексів – позначень звичаїв, вірувань, забобонів, соціальних явищ, характерних для німецької мовної спільноти в 19 та на початку 20 століття. Так, деактуалізувалася загальноновживана на початку минулого століття ФО blättern müssen з значенням bezahlen müssen. У 20 столітті практично було ліквідовано віспу, тому втратив свою актуальність змінний словесний комплекс, що позначав цю хворобу. Зареєстрована в словниках Кампе і Хайне ФО einem die Spitze bieten з значенням jmdm., einer Sache mutig entgegentreten має в Duden примітку „veraltend“, тому що пішов в історію ритуал початку дуелі, який виражався жестом – направленням жала шпаги до супротивника. Вийшла з ужитку ФО ein Paar Brautleute auffliegen lassen, яка позначувала звичай запалення двох кульок льону. Коли обидві кульки злітали, в народі говорили: „Бути весіллю“.

Одночасно виявляють стійкість окремі ФО, чиї змінні словесні комплекси відображають застарілі звичаї, звички, явища. Нариклад: Duden: kein Blatt von dem Mund nehmen; einen Korb bekommen/geben; ein Brett vor dem Kopf haben. Таким чином, фразеологічна система демонструє в процесі розвитку єдність регулярного і нерегулярного, постійного та змінного.

Люди значною мірою звільнилися від релігійних забобонів, тому почали сприйматися як архаїзми окремі ФО, чия ситуаційна обумовленість змінних словесних комплексів відображає біблійні сюжети, або ФО, до компонентного складу яких входять слова, що мають біблійний зміст: Campe, Heyne: im Fleische wandeln; Campe: das Fleisch ertödteten; einem das Bad segnen; zu den Vätern gehen, versammelt werden; Heyne: einem zu Füßen sitzen; Duden: (veraltend): jmdm. die Epistel lesen u.a.

Вийшли з ужитку ФО, засновані на непродуктивних, унікальних образах з нульовим або низьким прагматичним потенціалом. Їхня образна мотивація затемнена або повністю втрачена для сучасних носіїв мови: Campe: sich weiß brennen wollen /sich für unschuldig ausgeben/; aus dem Taue schlagen /widerspenstig, ungehorsam sein; eine unordentliche ausschweifende Lebensart anfangen/; Heyne: sich um den Barchent jagen /sich anstrengen/; das geht übers Bohnenlied /ist zu arg/ u.a.

Багато ФО перейшло в розряд архаїзмів у зв'язку з поступовою втратою експресивності, викликані стереотипністю відтворення. Наприклад: zu Boden liegen /nicht geachtet, beachtet sein/; einem etw. zu Wasser machen /es ihm vereiteln/; einem ein gewonnen Spiel machen /zur leichten Erreichung seiner Absicht beitragen/ u.a.

Культурно-історичну специфіку епохи відображають деактуалізовані ФО з фразеологічними компонентами – позначеннями предметів побуту, одягу, що вийшли з ужитку. До них відносяться ФО: einen Haarbeutel haben /einen leichten Rausch haben/; einem einen Haarbeutel anhängen /ihn berauschen/. Слово der Haarbeutel називає маленьку торбинку з чорного шовку, яку носили чоловіки, складаючи в неї волосся на потилиці. Деактуалізувалися ФО, що вживалися в мові на початку минулого століття einem Hosen und Wamms ausziehen /ihn seines ganzen Vermögen berauben/; einem das Wamms ausklopfen /ihm Schläge geben/, в яких фразеологічний компонент das Wamms позначає камзол – нині застарілий атрибут одягу. На зміну деактуалізованим ФО приходять нові ФО з фразеологічним компонентом даної тематики, наприклад: eine /keine weiße/reine/saubere Weste haben; einen Fleck auf der (weißen) Weste haben; jmdm. etw. unter die Weste jubeln.

У компонентному складі архаїчної ФО den Umhang schütten /von verwandten oder bekannten Mannspersonen, wenn sie bei einem Wochenbesuche der Wärterin und übrigem Gesinde ein Geschenk machen/ (Campe) міститься слово der Umhang із значенням “полог над ліжком”, який як предмет побуту вийшов з ужитку. Перейшли до розряду архаїзмів також ФО der Sand in seiner Sanduhr ist verronnen, ausgelaufen; einen unter die Handmühle kriegen; in einem Hafen zwei Suppen kochen, в яких фразеологічні компоненти die Sanduhr, die Handmühle, der Hafen позначають предмети, що рідко зустрічаються в наш час у побуті німецького народу. Архаїзувалась та скоротилась кількість ФО з фразеологічними компонентами культурно-історичної семантики, наприклад: Heyne: auf den Finkenstich gehen /auf Buhlerei/; den Finkenstich nehmen /fortziehen/, де фразеологічний компонент der Finke має значення „студент, який не є членом корпорації“. Скоротилась кількість ФО з фразеологічним компонентом das Zepter: Campe: den Zepter

führen; den Zepter aus der Hand spielen; den Zepter, oder Krone und Zepter niederlegen; Duden: das Zepter führen/schwingen.

Деактуалізувалися ФО з фразеологічними компонентами – застарілими словами та іншими словами, які позначають ті ж самі поняття. Наведемо приклади: Heyne: zu den Ahnen gehen /sterben/, де слово der Ahn замінене словом der Großvater; die Barte zu weit werfen /über das Ziel hinausschießen/. Die Barte реєструється в словнику Duden з поміткою „veraltet“.

У деяких випадках архаїзація ФО спричинилася втратою фразеологічним компонентом одного або декількох лексико-семантичних варіантів, на яких базувався фразеологічний образ. Так, слово das Brett втратило лексико-семантичні варіанти: 1) „стіл“; 2) метафоричне значення „суд“. Це викликало деактуалізацію ФО: Campe: hoch am Brette sitzen, hoch bei einem am Brette sein oder stehen /in großen Ansehen bei ihm stehen/; er muß vors Brett /vor Gericht/; vor das heiße Brett kommen /vor Gericht/. У слові die Tafel - деактуалізацію лексико-семантичних варіантів: 1) großer, für eine festliche Mahlzeit gedeckter Tisch; 2) das Speisen (an der Tafel), (festliche) Mahlzeit, зареєстрованих у словнику Кампе. Тепер вони перейшли з центру на периферію семантичної структури, що зумовило появу фразеологічних архаїзмів: Tafel halten /zahlreiche Gesellschaft bei sich zu Tische haben/; freie Tafel halten /wo Personen von gewissem Stande freien Zutritt haben/; offene Tafel halten /wobei jedermann zusehen darf/ u.a.

Таким чином, дослідження образної організації фразеологічних архаїзмів дає уявлення про вдачу, побут, життєвий устрій та психологію німецького народу в період, від якого нас відокремлює 200 років. Справедливим є твердження М.Ф.Палевської: “Існує два основних джерела творення ФО: усне та письмове мовлення. У першому випадку ФО утворюються з вільних сполучень слів, що являють собою більш-менш докладний опис умов побуту, суспільних явищ, взаємовідношень. У другому випадку фразеотворення відбувається на матеріалі текстів художньої літератури, публіцистики, наказів, різних документів” [2, 4]. Значна частина фразеологічних архаїзмів у нашому матеріалі відноситься до книжного, “високого” стилю, інші мають яскраво виражений мовленнєвий характер, походячи зі сфери побуту німецького народу.

Література

1. **Ларин Б.А.** Очерки по фразеологии / Учен.зап. ЛГУ: Сер. филол.наук. - Л., 1956. - № 198. Вып. 24. - С.200-224. 2. **Палевская М.Ф.** Образование фразеологических единиц и сопутствующие процессы // Образование и функционирование фразеологических единиц. - Ростов-на-Дону, 1981. - С. 3-10. 3. **Campe Н.-J.** Wörterbuch der deutschen Sprache. - Braunschweig Schulbuchhandlung. – Bde 1-6. - 1807-1811. 4. **Der Duden:** in 12

Bänden / hrsg. vom Wissenschaftl. Rat der Dudenredaktion: Günther Drosdowski.
– Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich, 1989-1997. 5. **Heyne Moriz**. Deutsches
Wörterbuch. – Leipzig Hirzel. – Bde 1-3 . – 1905-1907.

SUMMARY

Shkolyarenko V.I. Sumy State Pedagogical University

Deaktualisation of image

The ways and reasons of deaktualisation German language phraseological units are contemplated in the article. The nature of relationships of two main tendencies of development is established: the tendencies to change phraseological semantics under the extralinguistics and intralinguistics reasons and tendency to its repeatability. Also are underlined the importance of polyplane and actuality of image which based for thinking over in the development of phraseological semantics.